

ті породжує другу теоретичну проблему — співвідношення понять «покарання» та «санкція». Якщо керуватися запропонованим визначенням, то тоді до кримінальної відповідальності слід буде віднести і такі кримінальні санкції як примусові заходи медичного характеру, заходи виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх, тощо. Така концепція розуміння кримінальної відповідальності потребує корінного перегляду багатьох положень науки кримінального права, що вважаються сталими та традиційними.

Наприклад, О. В. Наумов пішов ще далі у своїх думках. По суті, його концепція кримінальної відповідальності зводиться до тези: «Кримінальна відповідальність і заходи кримінально-правового впливу — це тотожні поняття». Він вважає, що кримінальна відповідальність включає до свого змісту «...всі заходи кримінально-правового впливу, які застосовуються до особи, що вчинила злочин» [5, 348]. Погоджуємося з тими вченими, які вважають запропоноване О. В. Наумовим визначення досить громіздким, тобто таким, що включає в свій зміст і застосування судом, наприклад, примусових заходів медичного характеру і умовно-дострокове звільнення від покарання, адже вони теж є заходами кримінально-правового впливу [6, 191].

Друга група науковців (Я. М. Брайнін, І. М. Даньшин, М. П. Карпушин, В. І. Курляндський, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський) розглядає кримінальну відповідальність як певний обов'язок особи, яка вчинила злочин, піддатися дії закону про кримінальну відповідальність, заходу кримінально-правового впливу, понести відповідальність перед суспільством і державою, підкоритись певним заходам негативного характеру, передбачених чинним законодавством, зазнати певних обмежень та позбавлень. Схожу за змістом думку висловлює Є. Я. Мотовиловкер. Він пропонує розглядати кримінальну відповідальність як правовий стан карності, котрий виникає в момент вчинення злочину [7, 45]. Вже є визнаним в юридичній науці той факт, що і кримінальне право, і кримінально-процесуальне право є публічними галузями права. А предметом регулювання публічних галузей права завжди були суспільні відносини у сфері «державних справ», наприклад у сфері устрою і діяльності держави як публічної влади, усіх публічних інститутів, апарату держави, державної служби, кримінального переслідування і відповідальності, принципів, норм і інститутів міждержавних відносин і міжнародних організацій тощо

До третьої групи слід віднести науковців, які дотримуються концепції «відповідальність — правовідносини» (Л. В. Багрій-Шахматов, П. С. Дягель, А. І. Санталов, Н. А. Стручков). Зазначені науковці розглядають кримінальну відповідальність як специфічні кримінально-правові відносини, сукупність кримінальних, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих відносин. Сутність цієї концепції полягає в тому, що змістом кримінальної відповідальності вважаються врегульовані нормами кримінального права суспільні відносини (кримінальні правовідносини), а сама кримінальна відповідальність визначається через правовий статус, правове становище особи, яка вчинила злочин, ідентифікується з кримінальними правовідносинами чи визначається через сукупність реалізації кримінально-правових, процесуальних і виконавчих правовідносин [8, 19]. Такий підхід до визначення кримінальної відповідальності є ефективним, коли науковець хоче комплексно дослідити такий правовий феномен як «кримінальна відповідальність», тобто як сукупність кримінальних матеріальних, кримінальних процесуальних і кримінально-виконавчих відносин. Дійсно поняття «кримінальна відповідальність» може розглядатись і з позицій кримінального, і з позицій кримінально-процесуального, і з позицій кримінально-виконавчого права.

Четверту групу науковців складають прихильники концепції «відповідальність — засудження», тобто кримінальна відповідальність розглядається як реальне покладання на винну особу заходів державного примусу, реальних певних об-

наявності в діях особи всіх ознак складу злочину в їх сукупності, ця особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Вчинене діяння як явище реальної дійсності завжди містить безліч найрізноманітніших ознак. Але якщо серед них відсутня хоча б одна з ознак, яка кримінальним законом віднесена до ознак складу конкретного злочину, то таке діяння не є злочином і кримінальна відповідальність за його скоєння не настає [12, 45]. Достатність складу злочину як підстави кримінальної відповідальності полягає в тому, що для її настання немає необхідності встановлювати які-небудь додаткові обставини, щоб пред'явити особі обвинувачення в скоєнні злочину.

Вчення про склад злочину — одна з центральних проблем науки кримінального права. І пояснюється це не тільки його значенням для відправлення правосуддя і зміцнення законності, а й тим, що в рамках вчення про склад злочину досліджуються і розвиваються, в першу чергу, всі основні інститути Загальної частини кримінального права. Будь-яке дослідження питань Особливої частини кримінального права також не обходиться без того, щоб при аналізі конкретних складів злочинів не торкнутися загальних питань вчення про склад злочину.

Взагалі, в теорії кримінального права термін «склад злочину» вживається у трьох різних значеннях:

— як законодавча модель злочину певного виду (окремого різновиду такого злочину), яка, по суті, є юридичною конструкцією, за допомогою якої законодавець певний тип суспільно небезпечної поведінки визначає у кримінальному праві як злочин певного виду. Для найменування такої конструкції, А. Ю. Строган вживає термін «юридичний склад злочину» [13, 99]. В цьому сенсі визначення складу злочину використовується в основному в правотворчій діяльності. Так, визнаючи певне суспільно небезпечне діяння протиправним та закріплюючи його в Кримінальному кодексі України, законодавець повинен вказати ті основні ознаки діяння, що дають підстави назвати його злочином, а особу, яка вчинила його, притягти до кримінальної відповідальності;

— як поєднання юридичних фактів (діяння особи з іншими фактичними обставинами), що має системний характер і є своєрідною «фактичною конструкцією». Це означає, що для визнання діяння конкретним злочином потрібна не лише наявність (сукупність) відповідних юридичних фактів, а й певний зв'язок між ними, тобто «фактичний склад злочину». Таке розуміння складу злочину використовується в основному суб'єктами дізнання і досудового слідства на стадіях порушення справи та розслідування, адже саме ці органи (посадові особи) здійснюють кваліфікацію діяння. Так В. О. Навроцький зазначає, що склад злочину виступає знаряддям, яке використовується при кваліфікації в ході зіставлення факту та норми, слугує проміжною ланкою, що допомагає встановити відповідність фактичних і юридичних ознак [14, 254];

— як категорія науки кримінального права, суто теоретична конструкція [15, 169]. Як категорія науки кримінального права використовується при дослідженні підстав кримінальної відповідальності, елементів, ознак і видів складів злочину.

Однак єдності поглядів з деяких кардинальних питань загального вчення про склад злочину немає. Так, продовжуються в юридичній літературі суперечки щодо визначення складу злочину. Це обумовлено тим, що і в Кримінальному кодексі 1960 р., і в чинному Кримінальному кодексі України відсутнє визначення складу злочину. Воно напрацьоване наукою кримінального права виходячи із законодавчого визначення підстави кримінальної відповідальності (ст. 2 Кримінального кодексу України), поняття злочину (ст. 11 Кримінального кодексу України) і теоретичного узагальнення ознак складів конкретних злочинів, передбачених нормами Особливої частини Кримінального кодексу України.

